

Yslam geografiýasynda nämüçin demokratiýa ýok?

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Yslam geografiýasynda nämüçin demokratiýa ýok? YSLAM GEOGRAFIÝASYNDA NÄMÜÇIN DEMOKRATIÝA ÝOK?

Yslam geografiýasynyň iň soňky demokratik galasy Türkiýedi, emma olam soňky ýyllarda gündogarly we diýdimzor geçmişine tarap çaltlyk bilen gyşaryp, ýeke adamlyk dolandyryşyň çür depä çykarylan şu günlerine gelip ýetdi.

Ýogsam bolmasa XX asyryň başynda yslam geografiýasynyň ümzügi umuman alanda demokratiýa tarapdy.

Atatürküň Türkiýesi, Reza Pehlewiniň Eýrany, Amanulla hanyň Owganystany yzly-yzyna progressiw reformalar geçirip, demokratiýa, senagatlaşmak, ylym-bilim, tehnologiýa babatda Günbataryň yzyndan ýetmäge dyrjaşýardy. Ikinji jahan urşundan soň bu kerwene arap ýurtlary-da goşuldy. Saddam Hüseyiniň Yragy, Kaddafiniň Liwiýasy, Jemal Abdynasyryň Müsüri sowet tipli sosialistik ösüş modelini saýlap aldy. Olaryň yzyny Zülpikär Ali Bhuttonyň Päkistany, Suhartonyň Indoneziýasy ýaly Gündogar Aziýanyň dünýewi musulman hökümetleri ýetirdi.

Otuz-kyrk ýylyň dowamynda bu dünýewi döwletler ýerbe-ýer bolup, hasam demokratiýalaşmagyň ýerine, ýekän-ýekänden diktatura režimine öwrüldiler.

Alan şekilleri umuman alanda şeýledi: ilkibaşda güýçli, karizmatiki lider we onuň daşyna üýşen kiçijik topar.

Ýurduň ähli baýlygy döwlet ýolbaşçysy we onuň ýanyndakylar tarapyndan saga-çepe sowrulyp, halk köpçüligi geday halda

ýaşaýardy, hiç kimse gorkudan ýaña sesini çykaryp bilmeýärdi. Agzyny açan ýa ömrüni ýa-da uzak ýyllap dowam eden gynamalardan ýaña akyl-huşundan we saglygyndan jyda düşýärdi. Netijede Günbataryň dünýewi hökümet modelleri Marokkodan Malaýziýa çenli aralykdaky ähli yslam geografiýasyndaky halklaryň arasynda uly göwnüçökgünlik döretdi.

Onuň ýerine alternatiwa hökmünde köp yslam ýurdunda diýen ýaly ownukly-irili yslamçy hereketler orta çykmaga we gitdigiçe güýçlenmäge başlady.

Köp wagt geçmänkä belli-başly musulman ýurtlarda dünýewi hökümetler harby döwlet agdarlyşyklary ýa-da halk gozgalaňlary bilen agdarylyp, ýerine yslamçylar geçdi.

Eýranda, Owganystanda, Yrakda, Sudanda şeýle boldy. Türkiýede ýigrimi ýyldan gowrak wagt bäri syýasy yslamçy tradisiýadan gelip çykan hökümet iş başynda.

Dogrusy, yslamçylar Türkiýede halk gozgalaňy bilen däl-de, halkyň ses bermegi arkaly iş başyna gelenem bolsa, netijede gelinen sepgit birmeňzeş.

XX asyrdaky yslam geografiýasynda gurulan onlarça dünýewi hökümetden iň bolmanda ýekejesi üstünlikli bolan bolsady, beýlekilerine-de görüm-görelde bolup, halk köpçüligi demokratiýa bolan ynanjyny ýitirmezdi. Elbetde, onda ýagdaý has başgaça bolardy.

Taryhdaky birmahalky beýikligine gowşan yslamyň lokomotiw ýurtlary Eýranyň, Türkiýäniň, Müsüriň senagat we kba hojalygynda, ylym-bilimde, demokratiýada, hukuk ugrunda häzirki Angliýa, Germaniýa, Ýaponiýa deňleşip biljek ösen derejä ýetendigini göz önüne getiriň.

Ony-da Günorta Aziýanyň beýleki kiçijik ykdysady gaplaňlary saýylýan Günorta Koreýanyň, Taýwanyň, Singapuryň derejesine beýgelen Owganystan, Päkistan, Marokko, Alžir, Özbegistan ýaly beýleki yslam ýurtlarynyň ökjesini basyp barýandygyny pikir ediň.

Şonda yslam geografiýasy Sowet Soýuzy we ABŞ ýaly super güýçler tarapyndan basylyp alynmazdy, musulmanlar Hytaýda konslagerlere gabalmazdy, Hindistanda köçelerde it ýenjilen ýaly ýenjilmezdi, Palestinada istrebiteller bilen bombalanmazdy.

Tersine, Marokkodan Indoneziýa çenli uç-bujaksyz ümmülmez yslam geografiýasynda adamlar şwesiýalylardyr norwegiýalylar ýaly asuda durmuşda elini uzadan ýerine ýetirip ýaşardylar.

İSLAMİYET ve DEMOKRASİ

John L. Esposito - John O. Voll

İktidar Mısır, Batı İslamiyet Muhalefet insan miras
Siyaset Devlet hakları Din
Demokrasi Anayasa Devrim
İslami Bağımsızlık
Hareket Tanımlar süreç Kimlik Cumhuriyet
Cezayir Kavram politika cemaat
Malezya Seçim Çok ulus
İran, Doğu Pakistan İslami strateji oluşum Kültürlülük
Sudan çoğulculuk

kitapyurdu.com

kitapcy.ru

Yslam dünyäsindäki dünyewi elita turuwbaşdan modernleşmäge ýalňyş düşündiler. Olaryň modernleşmekden düşünen zady geçmiş bilen baglanyşykly hemme zady garalap, ondan mümkingadar daşlaşmakdy. Olaryň pikirçe namaz okamak, bürenjek dakmak, agyz beklemek, haýyr-sahawat fondlary, medreseler ýaly köne edim-gylymlar we guramalar yzagalaklygyň nyşanydy we bulardan haýal etmän arany açmak gerekdi.

Beýmegiň deregine ýaponlaryň edişi ýaly köne bilen täze dünýäniň normalaryny sazlaşdyrýan aralyk ýol tapmalydy.

Öňki ýol-ýörelgeden we edaralardan deregmize ýaraýjagyny şu günüň zerurlyklaryna jogap berjek şekilde rewizirläp dowam

etdirmelidi we bizi siwilizlenen dünýäniň deňesine ýetirjek zamanabap ugur-ýollary-da durmuşmyza aralaşdyrmalydy.

Ýaponlar şeýtdiler. Döwürden yza galýan köne samuraý düzgünini doly ýatyryp, Günbataryj zamanabap dolandyrys we ösüş modellerini öz ýol-ýörelgeleri bilen utgaşdyryp, adatdan daşary sintez döretdiler we bütin dünýäni aňk eden üstünlige ýetdiler.

Döwürden yza galýan iki köne imperiýa bolan feodal Ýaponiýa bilen Osmanly döwleti ýewropalaşma we döwrebaplaşma ýoluna bir wagtyrakda girdiler, hatda Osmanly döwleti reformalara Ýaponiýadan otuz ýyla golaý wagt öň 1830-njy ýyllarda Mahmyt II döwründe başlady. Muňa garamazdan 50-60 ýylyň dowamynda, ýagny, XX asyryň başyna gelenimizde Ýaponiýa uly ykdysady we senagat läheňine öwrülen bolsa, Osmanlynyň ýagdaýy ölüm ýassygynda hyrkyldap ýatan garry syrkawdan gowy ýeri ýokdy. Iki köne imperiýanyň birini şowsuz, beýlekisiniň şowly kylan zat – biriniň daşky görnüşi, beýlekisiniň bolsa özene üns bermegidi.

Osmanly Ýewropanyň harby we senagat önümlerini satyn alyp öserin öýden bolsa, ýaponlar ösüşi üpjün eden Günbatar ylymy, pelsepesi, düşünje formasy bilen gyzyklanyp, şolary özleşdirmäge dyrjaşýardy.

XX asyrda-da şol bir zatlar gaýtalandy: bir topar musulman dünýewi döwleti parlament, profsoýuzlar, saýlawlar, mekdepler, ýokary okuw jaýlary, zawod-fabrikler, hasahanalar, uçarlar, tanklar ýaly Günbataryň edara-kärhanalaryny we önümlerini alan bolsa, bir topary bütin bu zatlaryň barsyny kemala getiren düşünje gurluşuna düşünjegem, özleşdirjegem bolmadylar.

Şonuň üçinem yslam geografiýasynda ýönekeý raýat bilen elinde döwletiň güýjüni saklaýan ýolbaşçy bilen kanunyň önünde hiç mahalam deň bolmady. Hernäçe kagyz ýüzünde deň ýaly bolup görünse-de. Ýogsam bolmasa, häzir günbatarlylaryň durmuşynda görýän bu deňligimiz yslamyň süňňünde bardy ahwetin!

Pygamberimiz (s.a.w) «Ogurlyk eden gyzym Patma hem bolsa, elini kesiň!» diýip, kanunyň önünde hiç kime ýeňillik berilmejekdigini mälüm edipdi.

Gan, ajy gözýaş we ýürek gyýyjy tragediýalar bilen doly yslam geografiýasyny Günbatar ýaly ýer ýüzüniň jennetine öwürmek üçin etmeli zat aslynda kyn däl: din bilen döwlet işini biri-birinden aýryp, döwleti akyl-paýhasa we mantygga eýerip dolandyrmak.

Demokratiýa, adam hukuklary, deňlik ýaly prinsipleri we gymmatlyklary göz boýamak üçin däl-de, hakykatdanam özleşdirip, durmuşymyza ornaşdyrmak we amal etmek.

Ösen ýurtlaryň barsy şu ýoldan gyşarman gidendikleri üçin häzirki derejelerine ýetdiler. Çünki, akyl-paýhasyň ýoly birdir.

Elbetde, munuň (Hytaýdyr Russiýa ýaly) bir-iki sany kadadan çykmasy bolup biler. Emma ýek-tük kadadan çykma bilşiňiz ýaly düzgüni bozup bilmeýär.

Esedulla OGUZ,

Türkiýeli türkmen žurnalisti.

Sişenbe, 06.06.2023 ý. Publisistika